

ЮРИДИЧНА АНТРОПОЛОГІЯ ТА ІНШІ НАПРЯМИ АНТРОПОЛОГІЧНОГО ЗНАННЯ

Специфіка нинішнього стану юридичної антропології полягає в її наявній здатності формулювати напрями своїх досліджень на основі несистематизованих, фрагментарних знань інших наук і вже на цій основі будувати власні наукові підстави. Юридична антропологія повинна не стільки аналізувати єство психічних процесів людини, скільки розуміти їх в контексті природних особливостей людини, що піддаються впливу правової культури, соціальних організацій і інститутів суспільства. В контексті життєвого досвіду людини, оточуючого її правового середовища, юридична антропологія інтерпретує всі ці моменти як якості реальної окремої людини і виказує відповідні рекомендації з позиції своїх даних.

До парадигм юридичної антропології належать: парадигма людини як центру права і критерію соціально-нормативного регулювання, парадигма правового розвитку (прогресу, регресу, стагнації), парадигма структурної функціональності правового середовища людини. Вказані парадигми через їх специфічний зміст можуть і повинні використовуватися теорією держави і права як початкові теоретичні побудови, що визначають нові напрями теоретико-правового аналізу. Людина і її світ вивчаються багатьма науками, кожна з яких висвічує сторони об'єкта, що цікавлять її [1, 89].

Антропологічне знання здатне виконати роль критерію оцінки висновків не тільки теорії держави і права, але і інших юридичних теорій. Загальні принципи антропологічної науки здатні проявити себе як теоретичним інструментом оцінки ефективності і правильності нових ідей, методів і положень, які сьогодні висуваються правознавством. По суті, це така оцінна діяльність, яка пов'язана з отриманням інформації про те, чи відповідають процеси, які проходять в юридичній науці і практиці, критеріям і принципам, що виробляються юридичною антропологією.

Критерії юридичної антропології — це своєрідні інструменти, за допомогою яких можна відстежувати, оцінювати, реєструвати становище соціуму, правової системи, основних правових теорій і тенденції їх розвитку. Ігнорування антропологічного критерію може привести до домінування формально-логічного підходу. Розвиток теорії держави і права здійснюється саме за рахунок приросту нових поглядів, теорій і підходів, серед яких певне місце відводиться і антропологічним даним. До предмета юридичної антропології слід віднести: інституційні елементи суспільства (людина, держава, законодавство), динамічні елементи (практика, свобода, правова культура, конфлікти, психологія влади і права, етнічні особливості і т.д.). Предмет теорії держави і права збагатив за рахунок того, що багато питань можуть розглядатися за допомогою методоло-

гічного інструментарію юридичної антропології, і завдяки цьому «традиційні» предмети науки знаходять нові характеристики [2, 85–91].

Феномен людини, її духовний світ, правосвідомість і культура, діяльність і вчинки не можуть бути предметом вивчення виключно однієї науки. З ускладненням соціального життя, появою нових соціальних інститутів усе важче будувати людині з її навколишнім світом відносини з соціальною і правовою дійсністю. Тому тільки група зв'язаних між собою наук, об'єктом вивчення яких є людина, може відповісти на питання про значення буття людини, особливості її ества і існування, специфіки культури, свободи особи, її правові основи і гарантії. Отже, юридична антропологія — це одне з наукових напрямів, що вивчають відносини людини, соціальної і правової дійсності. Тому важливим є визначити місце юридичної антропології серед інших антропологічних наук з погляду їх предметів дослідження, оскільки взаємостосунки окремих наук обумовлені предметами їх вивчення.

У процесі пізнання людини і навколишнього світу, в процесі пізнання правової культури і юридично значущої діяльності людини юридична антропологія неминуче стикається з предметом інших антропологій, які в рамках свого предмета вивчають окремі складові соціальної і правової системи або явища, від них похідні, важливі з погляду юридичної антропології. Такими окремими антропологічними дисциплінами є соціальна антропологія, політична антропологія, філософська антропологія.

Якщо говорити про соціальну антропологію, яка є молодого наукою, предметом якої є «закономірності і механізми взаємодії людини з її соціальним і природним оточенням в умовах конкретної культурної системи» [3, 12]. Є точка зору, що предмет юридичної антропології ширше, багатше, ніж предмет спорідненої науки в уявленні Ф. І. Мінюшева, оскільки перша вивчає не тільки «відносини з соціальним оточенням», але і саму людину як носія юридичних цінностей, суб'єкта реалізації норм, безпосереднього учасника соціальної і правової діяльності, носія певного типу правової культури. Все це дозволяє провести лінію розмежування вказаних наук і визнати, по-перше, несумісність наукового поля юридичної антропології з соціальною антропологією, а по-друге, вказати на складнішу будову предмета першої. Це твердження створилося на тій підставі, що юридична антропологія не ставить загальної метою закономірності, що зрозумілі всім, а прагне розглядати людину в контексті правової і соціальної культури, юридичної практики, контексті організованого соціального життя.

Політична антропологія також, як і юридична антропологія, являє молодий науковий напрям, проте предмет її наукових досліджень не може конкурувати з предметом останньої. Вказані в літературі думки з обговорюваного питання дозволяють зробити такі висновки. По-перше, на думку дослідників, політична антропологія є субдисципліною в рамках соціальної антропології, по-друге, її предметом є традиційна політична культура, ранні і сучасні форми політичної організації, влада і методи владарювання [4, 134, 143–147], по-третє, рекомендації і висновки політичної антропології «стають важливим чинником політичної поведінки суб'єктів владних відносин» [4, 141]. При цьому

вчені прагнуть деякі суто політологічні і соціологічні предмети (такі як влада, управління, норми, лідерство, політичний режим і ін.) трактувати з позиції класичної етнографії. В результаті перелік важливих питань політичної антропології включає історію розвитку етнографічних навчань, традиційну політичну культуру, управління і т.д. До методів дослідження, характерних для політичної антропології, зараховують роботу з історико-етнографічними джерелами, соціологічні напрями, порівняльно-історичний, функціональний, еволюційний діалектичний методи [4, 144–146].

Розмежування між даними науковими напрямками засновано на тому, що політичну антропологію, як з'ясувалося, мало цікавить головний інститут політичних відносин — держава і найефективніший інструмент політичного впливу — право, яке, як відомо, і «є політика».

Між предметом її дослідження і предметами соціальної і політичної антропології існує глибокий внутрішній взаємозв'язок. Щоб зрозуміти існуючий взаємозв'язок наук про людину, важливо визнати, що будь-яке наукове знання складається з трьох елементів: об'єктивного змісту, знакових форм і зв'язків між об'єктивним змістом і знаковими формами, які заміщають, фіксують цей об'єктивний зміст. З цієї точки зору, об'єктом всіх антропологічних наук є людина, але оскільки вона має різні властивості і відносини, то вона сама і її властивості підлягають різним науковим дослідницьким операціям із застосуванням різного понятійно-методологічного інструментарію.

Так, юридична антропологія вивчає багато елементів соціального життя суспільства, які цілком або частково включені в систему дослідницької уваги соціальної і політичної антропології.

Без уваги неможливо залишити і філософську антропологію. Виникнувши в 20-х роках минулого сторіччя завдяки працям В. Дільтея [5, 395–398, 421–423], Е. Гуссерля [6, 136–176] і М. Шелера [7, 31–90] філософська антропологія через виниклі перед нею наукові завдання і знайдений статус показала здібність до з'єднання конкретно-раціоналістичного вивчення різних сфер людського буття з цілісним, філософським його збагненням. Цей філософський напрям краще всього розуміється як відповідь на кризу філософії, що мала місце на початку нашого століття. Філософія життя В. Дільтея, феноменологія Е. Гуссерля і пізнання М. Шелера як можна краще змогли спрямувати зусилля учених у бік розуміння людини, ества цього феномена, і пояснення останнього через світ суцього. «Завдання філософської антропології, — писав М. Шелер, — точно показати, як з основної структури людського буття випливають всі специфічні монополії, звершення і справи людини: мова, совість, інструменти, ідеї праведного і неправедного, держава, керівництво, образотворчі функції мистецтва, міф, релігія, наука, історичність і громадськість» [7, 90].

Л. П. Буева, намагаючись описати вичерпну структуру предмета філософської антропології, відносить до її складових елементів: 1) інваріантні (загальнолюдські) стійкі природно-природні і соціокультурні істотні властивості і якості людини в їх соціокультурній мінливості; 2) цілісний образ людини в певному типі культури, антропологічні «межі і межі людського образу в безмежності

буття і вдосконалення»; 3) спосіб розгляду і рішення філософських проблем в їх «людському вимірюванні» і «людській цінності»; 4) загальні методологічні підстави і системи понять для конкретних видів антропології [8, 10–17].

Філософська антропологія має особливе значення для юридичної антропології через той факт, що будучи самостійним напрямом, філософська течія закладає принципи наукового аналізу людини. В даний час філософська антропологія не припиняє спроб створити цілісну концепцію людини, вона намагається узагальнювати і об'єднувати всі дані про людину і на цій основі виявити достовірність людини. Цей науковий рух йде, головним чином, по чотирьох напрямках: феноменології, герменевтики, філософської аналітики і пост-модернізму.

Дотепер наука інтерпретує філософію (філософію права, зокрема) лише як «граничні підстави права і способи його існування» [8, 24], тобто завдання філософського знання в пошуку підстав є актуальною. Таким чином, виявляється, що юридична антропологія менш всіх наук демонструє кооперативні наукові зв'язки з філософською антропологією. Предмети цих наукових напрямів сполучаються поки вельми трохи. Правознавство поки поволі наповнює свій зміст новими поняттями, конструкціями і теоріями, здатними дати більш людяне тлумачення держави і формалізованого права, що політизується. Причини цього носять як об'єктивний, так і суб'єктивний характер [9, 58]. Сила традиції, гостра криза традиційних наукових парадигм, консерватизм і відсталість мислення носіїв наукового знання не сприяють інтенсивному створенню нових ідей і методів. Вітчизняне правознавство (і юридична антропологія в її складі) поки не використовувало досягнення світової філософської антропології. Тому завданням майбутнього є осмислення змісту знання філософської антропології, інтеграція і зближення теоретичних побудов з конструкціями юридичної антропології і правознавства в цілому на користь перспективного пізнання людини.

Література

1. Кутафін О. Е. [Выступление на науч.-практ. конф. «Место теории государства и права, философии права и истории политических учений в системе высшего юридического образования»] // Государство и право. — 2000. — № 12.
2. Думанов Х. М., Першиц А. И. Мононорматика и начальное право // Государство и право. — 2001. — № 9.
3. Милюшев Ф. И. Социальная антропология (курс лекций). — М., 1997.
4. Бочаров В. В. Политическая антропология и общественная практика // Журнал социологии и социальной антропологии. — 1998. — Т. 1, № 2.
5. Гайдено П. П. Прорыв к трансцендентному: Новая онтология XX века. — М., 1997.
6. Гуссерль Э. Кризис европейских наук и трансцендентальная феноменология. Введение в феноменологическую философию (главы из книги) // Вопросы философии. — 1992. — № 7.
7. Шелер М. Положение человека в Космосе // Проблема человека в западной философии. — М., 1988.
8. Буева Л. П. Философская антропология: предмет, «поле проблем», место в системе философии // Философская антропология: истоки, современное состояние и перспективы: Тез. VIII ежегод. конф. каф. философии РАН. — М., 1995.
9. Стеши В. С. Философская антропология и философия науки. — М., 1992.